

Dr hab. Dariusz Zająć, prof. uczelni
Wydział Pedagogiki
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
w Bydgoszczy

Recenzja rozprawy doktorskiej Mgr Renaty Wilczyńskiej na temat:
Zajęcia pozalekcyjne w szkołach podstawowych na obszarach zaniedbanych społecznie w dzielnicach wielkich miast w Polsce i Niemczech,
Warszawa 2022, ss. 451,

**napisanej pod kierunkiem Prof. zw. dr hab. Joanny Madalińskiej-Michalak,
(promotor pomocniczy Dr Joanna Michalak-Dawidziuk),**

**przygotowanej na zlecenie Przewodniczącego Rady Naukowej Dyscypliny
Pedagogika
Prof. dr. hab. Zbigniewa Izdebskiego**

Uwagi wstępne

Przedłożona do recenzji praca stanowi rozprawę poświęconą istotnej problematyce edukacyjnej, którą usytuować można w obszarze zainteresowań zarówno pedagogiki społecznej, pedagogiki szkoły, jak i pedagogiki porównawczej. Umieszczenie jej w polu eksploracji badawczych pedagogiki, a w szczególności wymienionych trzech subdyscyplin pedagogiki świadczy nie tylko o epistemologicznej doniosłości podejmowanych kwestii, ale również o znaczeniu społecznym, zarówno w odniesieniu do szkoły jako instytucji edukacyjnej, jak również do wymiaru komparatystycznego. Podjęta w dysertacji problematyka jest niewątpliwie istotna i ważna nie tylko dla teorii, ale i praktyki edukacyjnej. Obszary zaniedbane społecznie należą do tych, które stanowią szczególne, a zarazem interesujące miejsce naukowych penetracji, nie zawsze jednak do końca poznanych i rozpoznanych, z uwagi na wielość i dynamiczność zachodzących w nich zjawisk i procesów społecznych, dotyczących również rzeczywistości edukacyjnej, w tym także szkoły i tego wszystkiego, co wiąże się z jej działalnością i funkcjonowaniem. Można dostrzec, że współczesny stan wiedzy naukowej poświęconej problematyce zaprezentowanej w dysertacji nie jest do końca zadowalający.

Stąd też z uznaniem należy przyjąć podjęcie przez Autorkę rozprawy rozważań naukowych skoncentrowanych na zajęciach związanych ze szkołą, a jednocześnie

wykraczających poza ramy planu zajęć lekcyjnych i tym samym poświęconych organizacji czasu wolnego uczniów szkół funkcjonujących na obszarach zaniedbanych społecznie. Wybór przedmiotu badań uznać należy za trafny i godny eksploracji naukowych. Można pogratulować Autorce pracy zamysłu badawczego, jego organizacji i realizacji, w szczególności z uwagi na to, że badania prowadziła w Polsce (w Warszawie, w dzielnicy Praga-Północ) i Niemczech (w Berlinie, w dzielnicy Moabit).

Dokonując próby oceny rozprawy pozwolę sobie odnieść się do takich kwestii, jak: struktura pracy, zawartość poszczególnych części pracy, formalna strona dysertacji, a w ich następstwie sformułować wniosek końcowy.

Ocena struktury pracy

Praca ma charakter teoretyczno-empiryczny i liczy łącznie 451 stron. Strukturę pracy, która jest zwarta, logiczna i koherentna, wyznaczają komplementarne względem siebie części, a mianowicie: wstęp, dziewięć rozdziałów, zakończenie, bibliografia, spis tabel i wykresów oraz aneks. Zapoznając się ze strukturą dysertacji mogę stwierdzić, że jest ona prawidłowa i zarazem typowa dla prac o charakterze empirycznym. Cała struktura pracy jest bardzo rozbudowana, a najbardziej te jej części, co jest jak najbardziej prawidłowe, w których Autorka prezentuje wyniki badań empirycznych, dokonuje ich analizy oraz próby interpretacji. W końcowej części pracy Kandydatka do stopnia naukowego doktora zaprezentowała obszerny aneks, w którym przedstawiła charakterystykę szkół i zamieściła narzędzia badawcze.

Ocena poszczególnych części rozprawy

Wstęp pracy (s. 8-13) ma stanowić swoistego rodzaju uwerturę do opery. Pani Mgr Renata Wilczyńska sprostaa temu zadaniu w stopniu zadowalającym. Autorka w interesujący sposób zachęca do zapoznania się z treścią pracy. Wskazuje na rudymenarne kwestie podejmowane w rozprawie i tym samym w sposób klarowny przedstawia zawartość dysertacji doktorskiej. Może warto byłoby jednak we Wstępie w sposób jeszcze bardziej wyrazisty uzasadnić wybór tematu pracy doktorskiej, co podkreśliłoby jego znaczenie w obszarze kwestii podejmowanych przez współczesną pedagogikę i jednocześnie stanowiłoby przesłankę zachęcającą do zaznajomienia się z treściami zaprezentowanymi w rozprawie.

Dwa pierwsze rozdziały pracy koncentrują się na teoretycznych założeniach badań własnych. Pierwszy z nich (s. 14-43) stanowi interesującą analizę kwestii oscylujących wokół problematyki obszarów zaniedbanych społecznie, w szczególności w odniesieniu do wielkich

miast w Polsce i w Niemczech. Autorka dokonuje analizy miasta w jego zróżnicowanych ujęciach definicyjnych, po to, aby w dalszej kolejności podjąć rozważania wokół cech wspólnych, wyzwań i zagrożeń wielkich miast i ich dzielnic, a następnie przejść do zestawienia ze sobą obszarów zaniedbanych społecznie z nierównościami społecznymi i edukacyjnymi. Ze względu na podejmowaną problematykę badawczą szczególnie użyteczne i zarazem interesujące są analizy poświęcone dzielnicy Warszawy, jaką stanowi Praga-Północ i dzielnicy Berlina, jaką jest Moabit. Autorka właściwie identyfikuje problemy społeczne, jakie występują w tych dzielnicach, a jednocześnie wskazuje na przedsięwzięcia, mające na celu zapobieganie i przeciwdziałanie niekorzystnym zjawiskom społecznym, manifestujących się na obszarach tych właśnie dzielnic.

Pierwszy rozdział to niewątpliwie interesująca część pracy, świadcząca o erudycji Autorki, a zarazem umiejętności wykorzystywania literatury przedmiotu dla potrzeb badań własnych. Rodzi się jednak w tym miejscu pytanie: czy potrzebne są aż tak dokładne i skrupulatne analizy kategorii, jaką stanowi „miasto”, które zostały zaprezentowane w pierwszym podrozdziale rozdziału pierwszego. Niewątpliwie nie jest to żadnym zarzutem pod adresem Autorki rozprawy, ile raczej wątpliwością, jaka zrodziła się na skutek lektury dysertacji. Szkoda tylko, że rozdział pierwszy nie kończy się podrozdziałem, który mógłby stanowić podsumowanie rozważań prowadzonych w tej części pracy i tym samym w sposób syntetyczny ujmowałby główne myśli w niej zawarte.

W rozdziale drugim (s. 44-109) Autorka przedstawia rozważania dotyczące problematyki zajęć pozalekcyjnych w szkole. Swoją uwagę skupia na takich kwestiach, jak: szkoła jako instytucja edukacyjna w Polsce i Niemczech, charakterystyka zajęć pozalekcyjnych, ich zadania, zasady organizacji, formy, cele, funkcje, korzyści edukacyjne wynikające z tych zajęć. Na szczególną uwagę zasługuje przegląd badań, jakiego dokonała Autorka, który odnosi się do zajęć pozalekcyjnych, zarówno w Polsce, w Niemczech, jak i na świecie (Stany Zjednoczone, Japonia, Korea Południowa, Wielka Brytania, Szwecja). Konstatacja jaka nasuwa się po lekturze tej części pracy, skłania do stwierdzenia, że Autorka w sposób prawidłowy ujmuje problemy wpisujące się w kwestie bezpośrednio związane z zajęciami pozalekcyjnymi w szkole. Zna i rozumie te problemy, a także potrafi poddawać je analizie, która mogłaby być bardziej krytyczna. Podobnie jak w poprzednim rozdziale, również w tym wykazała się znajomością literatury przedmiotu i co istotne umiejętnością jej wykorzystywania, w sposób najczęściej przeglądowy. Zachowana została poprawność rzeczowa i logiczna wywodu. Dobrze byłoby (podobnie jak w przypadku pierwszego rozdziału)

zakończyć tę część dysertacji podrozdziałem wieńczącym prowadzone w jej ramach rozważania.

Rozdział trzeci (s. 110-159) Autorka poświęca metodologicznym i organizacyjnym założeniom badań własnych. Na jego zawartość składają się: przedmiot i cele badań wraz z uzasadnieniem potrzeby badań nad tytułowym dla rozprawy zagadnieniem, problematyka badawcza, metody i techniki badań, teren badań oraz dobór szkół i osób badanych, organizacja i przebieg badań oraz etyczne aspekty badań. Zastanawiające jest, czy istnieje potrzeba przywoływania aż tylu różnych terminów, definicji, podziałów wpisujących się w teoretyczne rozważania metodologiczne? Autorka przedmiotem swoich poszukiwań badawczych uczyniła „obraz zajęć pozalekcyjnych z perspektywy dyrektora szkoły jako organizatora zajęć pozalekcyjnych w szkole; nauczycieli jako przeprowadzających zajęcia pozalekcyjne; uczniów jako uczestników zajęć; rodziców, którzy wypowiadają się o obrazie zajęć pozalekcyjnych w szkole podstawowej, do której uczęszcza jego dziecko” (s. 113). Z kolei główny cel badań określiła jako „poznanie miejsca zajęć pozalekcyjnych w szkołach podstawowych na obszarach zaniedbanych społecznie, stanu faktycznego funkcjonujących zajęć pozalekcyjnych w tych szkołach oraz organizacji i realizacji tychże zajęć” (s. 114). Odnośnie do problematyki badawczej Pani Mgr Renata Wilczyńska formułuje dwa zasadnicze problemy badawcze, w odniesieniu do których konstruuje szereg pytań szczegółowych, na które będzie poszukiwała odpowiedzi poprzez analizę i interpretację wyników badań empirycznych. Sformułowane problemy badawcze zasadnicze zostały postawione prawidłowo, aczkolwiek można byłoby zastanowić się, czy nie udałoby się połączyć ich w jeden, bardziej złożony główny problem badawczy?

Swoje badania empiryczne Autorka osadziła w jakościowej procedurze badań pedagogicznej, co z uwagi na podejmowaną problematykę badawczą jest właściwe. W swoich badaniach wykorzystuje metodę studium przypadku (a jako przypadki przyjęła dzielnice Praga-Północ w Warszawie i Moabit w Berlinie, które mieszczą się na obszarach zaniedbanych społecznie). Do przeprowadzenia badań empirycznych posłużyła się autorskimi narzędziami badawczymi, jakimi są: kwestionariusze czterech ankiet, skierowane kolejno do: uczniów, rodziców uczniów, nauczycieli i dyrektorów szkół, a także dyspozycje do wywiadu intensywnego z dyrektorami szkół. Należy w tym miejscu podkreślić i docenić, że ze względu na teren badań oraz dobór osób badanych, narzędzia te zostały samodzielnie przygotowane przez Autorkę w dwóch wersjach językowych, tj. polskojęzycznej i niemieckojęzycznej.

Określając z kolei wybór terenu badań, Kandydatka do stopnia doktora przyjęła, że Berlin jako miasto działające na statusie miasta-landu powoduje jego porównywalność z

Warszawą, a wybór dzielnic w tych miastach podyktowany został koncentracją występujących tam problemów społecznych takich, jak: „bieda, nierówności społeczne, wykluczenie społeczne, długotrwałe bezrobocie, patologie społeczne (m.in. alkoholizm, narkomania, przemoc), ale przede wszystkim ubóstwo i zaniedbanie dzieci i młodzieży” (s. 133). Biorąc pod uwagę przedmiot i cele badań, a także problematykę badawczą, taki wybór terenu badań jest w pełni uzasadniony.

Dobrze się stało, że jeden z podrozdziałów pracy Autorka poświęciła etycznemu wymiarowi badań, co ma swoje istotne znaczenie zarówno nie tylko w przyjętej przez Autorkę jakościowej procedurze badań pedagogicznych, ale także ilościowej. O związkach etyki z badaniami naukowymi świadczy chociażby powoływanie w Uczelniach Komisji do Spraw Etyki Badań Naukowych, których głównym zadaniem jest opiniowanie projektów badawczych pod względem etycznym. Lektura tego fragmentu rozprawy przekonuje, że z pewnością Autorka ma świadomość etycznego aspektu badań i konieczności jego uwzględniania, zarówno na etapie projektowania, jak i realizowania badań, co świadczy o Jej dojrzałości etycznej do prowadzenia badań empirycznych.

Reasumując ten fragment recenzji rozprawy doktorskiej mogę stwierdzić, że Autorka opanowała metodologiczny warsztat prowadzenia badań w dyscyplinie pedagogika w stopniu wystarczającym, co daje możliwość w przyszłości samodzielnego prowadzenia eksploracji naukowych w obszarze zagadnień podejmowanych przez pedagogikę. Poprawność metodologiczna została więc w pracy spełniona.

Rozdział IV (s. 160-185) dotyczy charakterystyki szkół i osób badanych. Autorka na początku przedstawia historię dzielnicy Praga-Północ i Moabit, podaje istotne dane demograficzne, a także problemy społeczne, charakteryzujące te dzielnice. Następnie szczegółowo opisuje osoby badane, w oparciu o cechy je charakteryzujące i wykorzystuje dla przejrzystości prezentowanych danych, wykresy i zestawienia tabelaryczne. Badaniami Autorka objęła szkoły podstawowe w Warszawie w dzielnicy Praga-Północ, a w nich 2 dyrektorów szkół, 48 nauczycieli, 188 uczniów i 46 rodziców uczniów. Z kolei w Berlinie w dzielnicy Moabit również badania przeprowadzone były w szkołach podstawowych wśród 2 dyrektorów szkół, 28 nauczycieli, 86 uczniów oraz 38 rodziców uczniów. Reasumując powyższe dane, łącznie przebadano 4 dyrektorów szkół, 76 nauczycieli, 84 rodziców uczniów oraz 274 uczniów. Jak zaznacza jednak Autorka we wcześniejszej części pracy „wielkość próby badawczej nie była z góry określona” (s. 134), ponieważ sugerując się stanowiskiem Dariusza Kubinowskiego „nie liczebność jest kryterium decydującym, a doniosłość doboru przypadków i próby badawczej” (D. Kubinowski, *Jakościowe badania pedagogiczne. Filozofia – Metodyka*

– *Ewaluacja*, Wydawnictwo Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2010, s. 284). Ta doniosłość przypadków i próby badawczej została przez Autorkę w pracy wyeksponowana. Stąd też dobór próby badawczej nie budzi zastrzeżeń. Godnym podkreślenia jest to, że pomimo obostrzeń pandemicznych oraz innych trudności, Autorce udało się dotrzeć do badanych i uzyskać pokaźny materiał empiryczny, chociaż – co warto uwypuklić – zamierzenie badawcze odnośnie liczebności próby badawczej było większe.

Kolejne rozdziały, tj. V (s. 186-238), VI (s. 240-252), VII (s. 253-266), VIII (s. 267-289) Autorka poświęciła analizie i interpretacji wyników badań empirycznych przeprowadzonych za pomocą samodzielnie przygotowanych narzędzi badawczych, poświęconych zajęciom pozalekcyjnym w dzielnicach Praga-Północ (Warszawa) i Moabit (Berlin), w kolejności w opiniach i doświadczeniach: uczniów, rodziców uczniów, nauczycieli, dyrektorów szkół. Swoje wyniki badań empirycznych prezentuje w odniesieniu do: znaczenia zajęć pozalekcyjnych w systemie dydaktyczno-wychowawczym szkoły, zainteresowań i oczekiwań uczniów, co do zajęć pozalekcyjnych, uczestnictwa uczniów w tych zajęciach, ich dostępności, czynników sprzyjających i utrudniających przygotowanie i realizację zajęć pozalekcyjnych oraz warunków ich organizowania. W oparciu o wyróżnione kwestie szczegółowe Autorka dąży do poznania zajęć pozalekcyjnych w szkołach podstawowych polskich i niemieckich. Wyniki badań empirycznych ilustruje, wykorzystując do tego liczne zestawienia tabelaryczne. Najpierw przedstawia rezultaty badań empirycznych uzyskanych w szkołach podstawowych w dzielnicy Praga-Północ, następnie w dzielnicy Moabit, a na końcu dokonuje porównawczego zestawienia tych rezultatów w dwóch dzielnicach wraz z próbą ich interpretacji. Taki zabieg Autorka zastosowała w odniesieniu tylko do uczniów. Natomiast w przypadku rodziców uczniów, nauczycieli oraz dyrektorów szkół zdecydowała się tylko na porównawcze zestawienia uzyskanych wyników badań empirycznych. Zastanawiające jest dlaczego taki techniczny zabieg zaprezentowania wyników badań zastosowała Autorka, czym kierowała się? Może warto również w przypadku uczniów zastosować podobny zabieg, jaki zastosowano w odniesieniu do pozostałych badanych, aby w ten sposób uniknąć natłoku danych empirycznych. Z kolei w odniesieniu do dyrektorów szkół, ze względu na małą liczebność próby, Autorka zrezygnowała w prezentacji wyników badań z zestawień tabelarycznych, a uzyskane rezultaty badań empirycznych przy pomocy kwestionariusza ankiety, uzupełniła o te, które ujawniły się na skutek przeprowadzonego wywiadu intensywnego, przywołując w niektórych miejscach wypowiedzi dyrektorów szkół. Podjęte w tych częściach pracy analizy i interpretacje uzyskanych rezultatów badań empirycznych są interesujące z poznawczego punktu widzenia, cechują się skrupulatnością, przejrzystością. Bardzo duża liczba zestawień tabelarycznych

świadczy o tym, że Autorce udało się zebrać bardzo bogaty materiał empiryczny, zarówno w Polsce, jak i Niemczech. Szkoda, że Autorka nie wykorzystała do końca danych empirycznych zamieszczonych w metryczkach, ograniczając się w zasadzie do charakterystyki badanych osób. Tym niemniej lektura tych części rozprawy przekonuje, że Autorka posiada umiejętności analityczno-interpretacyjne, predestynujące Ją do samodzielnego prowadzenia badań naukowych. Zapanowanie nad tak bogatym materiałem empirycznym, jaki udało się Autorce pozyskać w toku prowadzonych badań to nie lada wyzwanie i któremu Pani Mgr Renata Wilczyńska starała się sprostać. Sugerowałbym jednak bardziej odważne interpretowanie wyników badań, bo daje się zauważyć dość dużą ostrożność i słowną oszczędność Autorki w tym zakresie.

Rozdział IX (s. 290-317) Autorka poświęca na podsumowanie wyników badań i przedstawienie wniosków oraz rekomendacji. W sposób syntetyczny stara się uwypuklić najistotniejsze wyniki badań empirycznych. Porównując je ze sobą dochodzi do dość smutnej konstatacji, a mianowicie: „(...) należy brać przykład z organizacji zajęć pozalekcyjnych od naszych sąsiadów. Organy prowadzące szkoły podstawowe w Niemczech oraz przepisy oświatowe wyraźnie pokazują miejsce zajęć pozalekcyjnych w systemie dydaktyczno-wychowawczym szkół całodziennych i stwarzają dogodne warunki do ich organizowania. W Polsce natomiast należy dofinansować szkoły podstawowe znajdujące się na obszarach zaniedbanych społecznie. Bez dodatkowych finansowań zajęć pozalekcyjnych rozwijających pasje i zainteresowania uczniów trudno będzie dogonić niemiecki system szkolny” (s. 303). Autorka przy pomocy tabeli dokonuje porównawczego (w Polsce i Niemczech), zestawienia ze sobą wyników badań wraz z sześcioma wnioskami z nich wynikającymi, sformułowanymi w sposób prawidłowy, a zarazem dość interesujący. W odniesieniu do Polski, co wydaje się być w pełni zrozumiałe, wskazuje na rekomendacje dla nauczycieli, dyrektorów szkół, organu prowadzącego, uczelni, Ministerstwa Edukacji i Nauki. To dość odważne i ryzykowne posunięcie ze strony Autorki, ale jednocześnie niezbędne, jeśli uzyskane wyniki badań empirycznych i wyprowadzone z nich wnioski, mają służyć celom praktycznym, a istotne jest, aby badania naukowe służyły również praktyce edukacyjnej.

W zakończeniu (s. 318-326) Autorka przywołuje najważniejsze wnioski z przeprowadzonych badań oraz rekomendacje dla strony polskiej w zakresie organizacji i realizacji zajęć pozalekcyjnych w szkołach. W interesujący sposób stara się przedstawić najistotniejsze – jej zdaniem – konkluzje, jakie wynikają z przeprowadzonych badań edukacyjnych, w szczególności dla praktyki edukacyjnej co, warto podkreślić, jest szczególnie ważne dla podejmowanej problematyki badawczej.

Z zestawienia bibliograficznego (s. 327-344) wynika, że Autorka odwołuje się do bogatej i zróżnicowanej literatury przedmiotu badań. Wykorzystuje prace w języku polskim (159 pozycji) i obcojęzycznym (50 pozycji), a także źródła elektroniczne (45 pozycji) i akty prawne (7 pozycji). Powołuje się zarówno na prace zwarte, artykuły zamieszczone w czasopismach naukowych, jak i rozdziały w monografiach wieloautorskich. Łącznie w bibliografii zamieszczono 261 pozycji. Mogę stwierdzić, że Autorka ma dobrą orientację w literaturze przedmiotu, co pozwala osadzić własną problematykę na tle dotychczasowego stanu wiedzy jej poświęconej. Nie mam większych zastrzeżeń, co do zawartości bibliografii.

Imponująca jest liczba zamieszczonych w pracy tabel (142) i wykresów (32). Tylko, czy potrzebna jest aż tak duża ich liczba? Może warto byłoby ograniczyć je, oczywiście bez umniejszania wartości rozprawy. Chodzi tu przede wszystkim o te tabele, które nie zawierają w sobie zbyt dużej zawartości informacyjnej odnośnie uzyskanych w toku badań danych empirycznych.

Na obszerny aneks (s. 350-451) zamieszczony w końcowej części pracy, składają się cztery załączniki, z czego dwa pierwsze dotyczą charakterystyki szkół podstawowych w dzielnicach Praga-Północ i Moabit, po siedem szkół w każdej z tych dzielnic, a dwa kolejne to wykorzystane w badaniach narzędzia badawcze, tj. kwestionariusze ankiet, skierowane do uczniów, rodziców uczniów, nauczycieli, dyrektorów szkół, a w odniesieniu do tych ostatnich z wymienionych także pytania do wywiadu intensywnego. Autorka w interesujący sposób, w oparciu o dostępne dokumenty, dokonuje charakterystyki szkół, odnosząc się do takich szczegółowych kwestii, jak: ogólny opis szkoły, historia szkoły i stan obecny, lokalizacja szkoły, baza lokalowa, misja i program szkoły, zajęcia pozalekcyjne oferowane przez szkołę, współpraca szkoły z podmiotami zewnętrznymi. Ta część pracy świadczy o znajomości przez Autorkę struktury i funkcjonowania tych szkół, co jest niezbędne dla realizacji własnego projektu badawczego i jednocześnie jest istotnym walorem pracy, przemawiającym na korzyść Kandydatki do stopnia doktora. Wykorzystane narzędzia badawcze są poprawnie skonstruowane, aczkolwiek można byłoby je wzbogacić o tzw. list do respondentów, umieszczony na początku narzędzi badawczych, zawierający krótką informację: kto prowadzi badania, w jakim celu, jaki charakter mają badania itp.

Ocena formalna pracy

Dokonując oceny formalnej strony pracy mogę stwierdzić, że rozprawa została napisana językiem przejrzystym i komunikatywnym, a zastosowana terminologia jest zrozumiała, precyzyjna i charakterystyczna dla dyscypliny pedagogika. Czytelne są tabele i wykresy w

pracy. Pomimo tego, że formalna strona pracy nie budzi większych zastrzeżeń, to jednak Autorce nie udało ustrzec się „potknięć” różnej natury, co nie przekreśla wartości naukowej całej rozprawy doktorskiej. Pojawiają się błędnie zapisane nazwiska, w pracy jest: M. Czerpniak-Walczak (s. 53), a powinno być M. Czerepaniak-Walczak (natomiast w przypisie jest prawidłowy zapis nazwiska); F. Bereziński (s. 69), a powinno być F. Bereźnicki; B. Śliwierski (s. 125), a powinno być B. Śliwerski; M. Łabocki (s. 151), a powinno być M. Łobocki (w przypisie występuje prawidłowy zapis nazwiska). Dostrzec można też nieliczne usterki w sporządzaniu przypisów, błędy techniczne, stylistyczne, ortograficzne oraz tzw. literówki. Pojawiają się też potknięcia w sporządzonej bibliografii, a także krótkie akapity z jednym zaledwie zdaniem, które dobrze byłoby wyeliminować. Są to usterki, które łatwo i sprawnie można poprawić, zwłaszcza jeśli praca miałaby być w przyszłości opublikowana w postaci monografii naukowej.

Wniosek końcowy

Praca doktorska Pani Mgr Renaty Wilczyńskiej zatytułowana *Zajęcia pozalekcyjne w szkołach podstawowych na obszarach zaniedbanych społecznie w dzielnicach wielkich miast w Polsce i Niemczech*, wpisuje się w istotną i ważną problematykę współczesnej pedagogiki. Jej zawartość świadczy o posiadaniu przez Autorkę zarówno wiedzy teoretycznej, metodologicznej, a także umiejętności analityczno-interpretacyjnych dotyczących wyników badań empirycznych oraz formułowania wniosków wraz z odpowiednimi rekomendacjami, co świadczy o dojrzałości naukowej Kandydatki do stopnia doktora.

Dlatego też na podstawie art. 13 ust. 1 Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (tekst jednolity: Dz.U. z 2017 r. poz. 1789) stwierdzam, że przedłożona do recenzji dysertacja doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego i świadczy o ogólnej wiedzy teoretycznej Kandydatki do stopnia naukowego doktora w dyscyplinie pedagogika i Jej umiejętności w zakresie samodzielnego prowadzenia pracy naukowej w obszarze wyżej wymienionej dyscypliny. Stąd też wnoszę o dopuszczenie Pani Mgr Renaty Wilczyńskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Z uwagi na podjęcie próby rozpoznania trudnego i złożonego fragmentu rzeczywistości edukacyjnej, który niełatwo poddaje się eksploracjom naukowym, a jednocześnie jak najbardziej aktualnego ze względów epistemologicznych, jak i społecznych oraz ujawniający się brak dostatecznej ilości prac poświęconych problematyce podejmowanej w dysertacji, zachęcam do opublikowania rozprawy w postaci odrębnej monografii naukowej, co wiązać się

będzie z dokonaniem koniecznych skrótów i niezbędnych korekt w kształcie rozprawy przedstawionym w niniejszym przewodzie doktorskim.

Bydgoszcz, 2022.03.28.

Dariusz Wójcik